

WERKZAME MECHANISMEN STUDIE- EN BEROEPSKEUZE

In het voortgezet onderwijs wordt de basis gelegd voor loopbaankeuzes, waarbij vooral vmbo'ers al op jonge leeftijd een beroepsrichting moeten kiezen. Dit is voor velen niet gemakkelijk. Bij een verkeerd gekozen opleiding liggen demotivatie, switchen en voortijdig schoolverlaten op de loer. Hier is dus een belangrijke taak weggelegd voor scholen om effectieve activiteiten te organiseren die passen bij de verschillende behoeften. Dit geldt in het bijzonder voor jongeren die van huis uit weinig steun krijgen of zelfs barrières ondervinden bij het studie- en beroepskeuzeproces. Zij zijn vooral aangewezen op de school. Dit geldt wat vaker voor jongeren uit gezinnen met een migratie-achtergrond. In deze factsheet is onderzoek naar werkzame mechanismen van studie-en beroepskeuzeactiviteiten voor leerlingen samengevat, met waar mogelijk ook specifiek aandacht voor 'wat werkt' voor jongeren uit gezinnen met een migratieachtergrond.

1

VERBINDING LEGGEN MET DE PRAKTIJK

2

DE LEERLING HEEFT EEN ACTIEVE ROL

3

**SAMENHANGEND TRAJECT MET
BETROKKENHEID VAN DE SCHOOL**

4

REFLECTIE

5

OUDERS ZIJN BETROKKEN

6

OMGAAN MET VERWACHTINGSPATRONEN

7

**VERGROTEN VAN SELF-EFFICACY EN
BEROEPSINTERESSE VIA
KENNISVERWERVING**

VERBINDING LEGGEN MET DE PRAKTIJK

Leerlingen verdiepen zich aan de hand van informatie in beroepen en vervolgoopleidingen, maar contact met de praktijk en ervaringen opdoen is onontbeerlijk bij het maken van weloverwogen loopbaankeuzes (Kuijpers & Meijers, 2015). Scholen en bedrijven werken dan ook samen in het organiseren van activiteiten voor loopbaanoriëntatie en -begeleiding (hierna LOB) zodat leerlingen beroepsbeoefenaren ontmoeten en kennis maken met de beroepspraktijk, al dan niet in samenwerking met externe aanbieders, zoals JINC en Jetnet/Technet. Voorbeelden van zogenoemde werkexploratie-activiteiten zijn bedrijfsbezoeken, snuffelstages, gastlessen door beroepsbeoefenaren maar ook door school en bedrijfsleven of het mbo zelf georganiseerde activiteiten, zoals meeloopdagen in het mbo (Petit e.a., 2019; Den Boer en Stukker, 2012; Snippe e.a., 2010). Bij activiteiten in de beroepspraktijk is belangrijk gebleken dat leerlingen keuzemogelijkheid hebben in het bedrijf/beroep waar zij zich in gaan verdiepen en dat er vooraf het doel en de aard van de activiteit voor alle betrokkenen duidelijk is (Petit e.a., 2019) en hoe activiteiten passen in het grotere geheel van LOB (Relou & Broeks, 2016).

Er zijn ook vakinhoudelijke activiteiten zoals workshops, praktijkopdrachten, summer school, al dan niet in samenwerking met scholen. Het doel van deze activiteiten is om jongeren in het algemeen of bepaalde groepen, zoals meisjes of jongeren uit gezinnen met een migratieachtergrond te interesseren voor wetenschap, technologie en wiskunde (Dubetz & Wilson, 2013; Hiller & Kitsantas, 2014; Wyss, 2013; Musavi e.a., 2018; Makransky e.a., 2020). Deze voorbeelden uit internationaal onderzoek worden ook in Nederland wel toegepast, maar specifieke aandacht voor het begeleiden van loopbaankeuzes van leerlingen uit gezinnen met een migratieachtergrond ontbreekt veelal. Door kennis te maken met vervolgonderwijs en de praktijk, kan de kennis over beroepsmogelijkheden worden vergroot, interesse worden gewekt en kunnen eventuele vooroordelen worden weggenomen en verkeerde beeldvorming over beroepen en vervolgoopleidingen rechtgezet.

DE LEERLING HEEFT EEN ACTIEVE ROL

Voor bedrijven ligt het vaak voor de hand om iets te vertellen over het bedrijf en een rondleiding te geven als leerlingen op bezoek komen. Een werkbezoek blijkt effectiever te zijn als een leerling zelf ook een actieve rol heeft. Bijvoorbeeld een opdracht uitvoeren waardoor de leerling zelf iets ervaart van het vakgebied (Petit e.a., 2019). Andere voorbeelden van een actieve rol van leerlingen betreft een excursie of workshops waarin leerlingen activiteiten met actieve werkvormen doorlopen, van zelfanalyse tot en met het maken van een plan om een bepaald beroep te bereiken (Hirschi & Läge, 2008; Babarović e.a., 2020; Glessner e.a., 2017; Ali e.a., 2012).

3

SAMENHANGEND TRAJECT MET BETROKKENHEID VAN DE SCHOOL

Er bestaan LOB-activiteiten die geheel los van elkaar staan maar het blijkt effectiever te zijn als er een samenhangend traject is met verschillende op elkaar aansluitende activiteiten. In de Nederlandse context is de school doorgaans de factor die voor deze samenhang kan zorgen door activiteiten te integreren in het grotere geheel van het LOB-curriculum. De mentor kan daarnaast een belangrijke rol spelen in het studie- en beroepskeuzeproces van vmbo-leerlingen (Petit e.a., 2019; Kuijpers et al, 2018). Het enthousiasme en de inzet van de betrokken docenten en begeleiders zijn een succesfactor (Den Boer en Stukker, 2012). Mittendorff (2007) noemt de persoonlijke aanpak en goede relatie tussen docent en leerling als werkzame elementen in het bereiken van loopbaandoelen.

Ook zijn er effectieve samenhangende LOB-trajecten en peer counseling programma's (Wong e.a., 2016) waarbij de betrokkenheid van de school niet expliciet wordt genoemd. Toch kunnen dit soort programma's en activiteiten effectief zijn. Een aantal mooie voorbeelden vinden we in programma's van buiten Nederland die veelal bestaan uit een reeks activiteiten en spelvormen, georganiseerd en begeleid door bijv. studenten, docenten of onderzoekers uit het tertiair onderwijs (Ali e.a., 2017; 2019; Falco en Summers, 2019; Miles en Naidoo, 2017; Perry e.a., 2018; Cassie en Chen, 2012). Soms betreft het zeer intensieve trajecten met uiteenlopende activiteiten (Nota en Soresi, 2004; Vilhjalmsdottir, 2007; David e.a., 2020).

4

REFLECTIE

Een activiteit wordt vooral zinvol wanneer een reflectiegesprek plaatsvindt over de activiteiten en de betekenis daarvan voor het keuzeproces. Kuijpers en Meijers (2009) spreken van een loopbaandialoog. De docent of loopbaancoach stelt vragen, vraagt door en zet de leerling aan het denken over wat bij de leerling past en waarom. De leerling wordt hierdoor aangemoedigd om zowel vooraf als na bijv. werkexploratie activiteiten, na te denken over keuzemogelijkheden en een beargumenteerde loopbaankeuze te maken (Kuijpers & Meijers, 2009; Petit e.a., 2019; Relou & Broeks, 2016). Bij reflectie is het van belang om uitdagende werkvormen te kiezen voor leerlingen, waarbij in elk geval gespreksvoering plaatsvindt. Een creatief voorbeeld hiervan is het gebruiken van een stripverhaal gevolgd door een gesprek (Piróg en Rachwal, 2019). Reflectie die uitsluitend schriftelijk plaatsvindt met een reflectieverslag of formulier lijkt weinig op te leveren en dit wordt door leerlingen nutteloos gevonden (Petit e.a., 2019).

De werkzaamheid van reflectiegesprekken valt of staat met de kwaliteit van die gesprekken, wat soms een aandachtspunt is (Den Boer & Stukker, 2012). Vooral gesprekken waar de leerling eigen ervaringen inbrengt en de mentor de relatie legt met kwaliteiten, mogelijke toekomstige beroepen en vervolgopleidingen, leiden tot nieuwe inzichten. Dit levert meer op dan vragen stellen over kwaliteiten, zonder context. De mentor luistert actief, vraagt door, vat samen en zet aan tot reflectie door vragen niet zelf in te vullen, maar juist aanvullende vragen te stellen aan de leerling. De leerling is actiever in het gesprek dan de mentor. Verder bespreekt de mentor hoe de leerling de nieuwe inzichten kan benutten en maakt concrete afspraken over vervolgactiviteiten. Het bespreken en vastleggen van loopbaandoelen (wat gaat de leerling doen om zich verder te oriënteren) kan een concreet handvat zijn in dit proces. Van belang is dat de mentor oprecht geïnteresseerd is in de leerling en zich inleeft in het verhaal dat de leerling vertelt (Huizinga & Woudt-Mittendorff, 2017).

Een portfolio of persoonlijk ontwikkelingsplan kan een hulpmiddel zijn bij reflectie op motieven, ambities en kwaliteiten en eigen verantwoordelijkheid en zelfsturing bevorderen, mits er wel gesprekken plaatsvinden met de docent of mentor over het portfolio. Dit laatste wordt geregeld overgeslagen en dan heeft dit voor leerlingen weinig nut (Mittendorff e.a., 2008; Mittendorff, 2007).

Ouders spelen een belangrijke rol in het keuzeproces van hun kinderen, ook al is dat niet altijd zichtbaar voor de school. Zij blijken de belangrijkste beïnvloeders en gesprekspartners te zijn bij de studie- en beroepskeuze (Oomen, 2010), maar zij zijn zich daar vaak niet van bewust (Strijk & Diender, 2016). In het basis- en voortgezet onderwijs is van belang dat de school samenwerkt met ouders rond het opvoeden, leren en de loopbaankeuzes van leerlingen. In vervolgopleidingen gaat het vooral om de rol van ouders als gesprekspartner bij belangrijke keuzes voor de toekomst, zoals de profielkeuze en de keuze voor studie- en beroep, kansen op de arbeidsmarkt (Hill & Tyson, 2009). De interactie met ouders, maar ook met andere gezinsleden en andere volwassenen en jongeren in de direct omgeving van jongeren heeft een krachtige invloed op de identiteitsvorming, waaronder de beroepsidentiteit (Oomen, 2010).

Om een goede gesprekspartner te zijn voor zo iets complex als de studie- en beroepskeuze is enige kennis over het onderwijs en de arbeidsmarkt noodzakelijk. Of in elk geval het kind hierin te stimuleren en te ondersteunen, en het aangrijpen van mogelijkheden om hier meer over te weten te komen en – samen met het kind – op onderzoek uit te gaan. Ouders die weinig zicht hebben op de onderwijs- en arbeidsmarkt, voelen zich hiervoor vaak onvoldoende toegerust. Zo ontbreekt het ouders van leerlingen in het vmbo en mbo veelal aan basale informatie over de opleiding van hun kind (Van Esch et al., 2011). Ouders vinden dat zij weinig betrokken worden bij loopbaankeuzes van hun kinderen en hebben behoefte aan informatie over schoolloopbaankeuzes (Lusse, 2013). Vooral daarom is het van belang ouders mee te nemen in het keuzeproces en te bevorderen dat ook thuis gesprekken plaatsvinden over de studie- en beroepskeuze. Er zijn verschillende manieren voor scholen om ouders actief te betrekken bij het studie- en beroepskeuzeproces van hun kind.

- Thuisopdrachten die leerlingen samen met ouders thuis uitvoeren om gesprekken over de loopbaan te bevorderen. Dit zijn bij voorkeur laagdrempelige opdrachten met een positief karakter, bijvoorbeeld nadenken over kwaliteiten van de leerling en voorbeelden hierbij noemen. Met elkaar in gesprek gaan wordt door jongeren zinvoller ervaren dan opdrachten waarbij veel gelezen en geschreven moet worden. Het inzetten van dit soort thuisopdrachten kost zowel de school als ouders weinig tijd en bleek goed haalbaar te zijn (Petit e.a., 2018, Kuijpers e.a., 2018).
- Gespreksvoering over de studie- en beroepskeuze met de mentor, ouders en de leerling, ook wel MOL-gesprekken (Mentor-Ouder-Leerling) (Kuijpers e.a., 2018) of driehoek gesprekken.
- Bijeenkomsten met ouders waar leerlingen bijvoorbeeld een presentatie geven over hun studie- en beroepskeuzeplannen (Kuijpers e.a., 2018).
- Seminars voor ouders organiseren en ouders stimuleren om actief deel te nemen aan LOB-activiteiten (Duran e.a., 2014).

Voor leerlingen in het algemeen en voor leerlingen uit gezinnen met een migratie-achtergrond mogelijk nog meer, kan omgaan met verwachtingspatronen of verschillen tussen de schoolcultuur en de thuiscultuur moeilijk zijn (El Hadioui et al., 2019). Het kunnen verwachtingspatronen zijn van ouders over wat beroepen zijn voor 'ons soort mensen', vakgebieden of beroepen die typisch voor jongens of meisjes zouden zijn of beroepen met een lage of hoge status. Ouders kunnen soms weinig ruimte geven voor eigen keuzes en wensen van hun kinderen. Ook kunnen het verwachtingen zijn van leraren die de capaciteiten van specifieke leerlingen of leerling groepen onderschatten en hen afraden een technische opleiding te kiezen omdat deze te moeilijk zou zijn (De Koning, 2010). Dit kan ertoe leiden dat leerlingen te weinig vertrouwen op hun eigen capaciteiten, hun zelfvertrouwen afneemt en zij niet hun intrinsieke motivatie en interesses volgen maar aan de verwachtingen van anderen voldoen en dus bepaalde beroepsrichtingen als mogelijkheid uitsluiten. Ook een (stage)bedrijf kan bepaalde verwachtingen of vooroordelen hebben over bepaalde leerlingen of leerling groepen. Voor leerlingen die bijvoorbeeld een werkbezoek afleggen is het belangrijk dat zij zich welkom voelen.

In verschillende buitenlandse onderzoeken zien we dat specifieke aandacht bij LOB in het omgaan met verwachtingspatronen van anderen effectief kan zijn. Een computergestuurd programma met informatie over beroepen gevolgd door groepsgesprekken over genderrollen en succesvolle voorbeelden van meisjes in traditionele 'jongensberoepen' en vice versa, bleek de interesse van jongens en meisjes voor niet-genderstereotype beroepen te vergroten (Turner en Lapan, 2005). Ook een georganiseerde 'Girls day' over engineering, leidde ertoe dat de perceptie over engineering iets positiever was geworden (Molina-Gaudio e.a., 2009), waarbij we wel willen benadrukken dat LOB-activiteiten in de regel open moeten staan voor alle leerlingen. In een omvangrijk project werd in spelvorm aandacht besteed aan barrières om te kiezen voor gezondheidszorg en math/science over mogelijke ondersteuning. Studenten werden als rolmodel uitgenodigd om te vertellen over hun eigen schoolloopbaan vanaf de middelbare school, omgang met culturele verwachtingspatronen, discriminatie, stereotypering, invloed van 'peers' en familie en welke activiteiten hen verder hebben geholpen (Ali e.a., 2019).

Een training in het omgaan met discriminatie een positieve uitwerking op verwachtingen over het vinden van een baan. In de training werd gebrainstormd over mogelijke reacties en een goede aanpak bij discriminatie, in rollenspellen werden strategieën geoefend (Hughes, 2011). Voor jongeren uit gezinnen met een migratieachtergrond zouden dit soort activiteiten bij kunnen dragen aan hun vaardigheden om goed met verwachtingen van anderen om te gaan.

VERGROTEN VAN SELF-EFFICACY EN BEROEPSINTERESSE VIA KENNISVERWERVING

Een noodzakelijke voorwaarde om een goede keuze te maken is voldoende geïnformeerd te zijn over beroepsrichtingen, beroepen en opleidingen die nodig zijn om die beroepen te bereiken. De rol van de school hierbij is nog groter voor leerlingen van ouders met weinig kennis over het Nederlandse onderwijssysteem en beroepenveld. Activiteiten gericht op het vergroten van kennis over sectoren, over vervolgonderwijs, ondernemerschap of over solliciteren, bleken niet alleen kennis te vergroten maar ook positief uit te werken op het zelfvertrouwen om goede (loopbaan)keuzes te kunnen maken (JINC, 2013; Martinez e.a., 2017) en op positieve beeldvorming over de beroepspraktijk (JINC, 2014; Wyss, 2013). Er zijn ook computergestuurde programma's die de interesse in techniek hebben vergroot (Dubetz en Wilson, 2013) of een gebrek aan informatie, inconsistente informatie en belemmeringen voor de beroepskeuze bij jongeren kunnen verminderen (Garcia e.a., 2020). Twee andere computergestuurde programma's bleken profijtlijker dan een offline variant (Nota e.a., 2016; Hummel e.a., 2018) en voor jongens gold dit nog iets meer dan voor meisjes (Nota e.a., 2016), mogelijk doordat dit meer aansluit bij hoe jongeren zelf online informatie zoeken als ze iets te weten willen komen.

In Nederland lijkt een vakinhoudelijk summer school programma voor leerlingen in het voortgezet onderwijs niet veel voor te komen maar in de VS zijn deze er wel voor jongeren in het algemeen maar ook specifiek voor risicojongeren, jongens uit minderheidsgroepen en voor meisjes. Deze hebben bijvoorbeeld als doel om self-efficacy en de interesse te vergroten in meestal STEM /techniek maar ook in de zorgsector. Leerlingen leren bijvoorbeeld programmeren, robots maken, 3d design of apps ontwikkelen of onderzoek doen, waarbij er vaak ook aandacht is voor LOB. Deze programma's blijken positief uit te werken op kennis en interesse in het vakgebied en op self-efficacy (Ladeji-Osias e.a., 2018; Holbert e.a., 2013; Bhuyan, 2020; Hayden e.a., 2011; Collins e.a., 2020; DiLisi e.a., 2011; Ali e.a., 2017) of loopbaanontwikkeling (Gilbert, 2000). Daar waar expliciet is gekeken naar verschillen tussen etnische groepen bleken geen noemenswaardige verschillen te zijn gevonden. Programma's hadden wel een positief effect voor leerlingen in het algemeen. Specifiek voor jongeren met een migratieachtergrond en meisjes gold in een van deze studies dat zij de rol die mentoren speelden en de langdurige relatie met de mentoren in een zomerkamp heel positief waardeerden en dit bijdroeg aan hun interesse in STEM (Musavi e.a., 2018).

TOT SLOT

In deze factsheet zijn de verschillende werkzame mechanismen in afzonderlijke paragrafen samengevat. Veel van de onderzochte interventies bevatten echter een combinatie van activiteiten en werkzame mechanismen. Idealiter zou bij alle LOB-activiteiten nagedacht kunnen worden of en zo ja hoe alle beschreven facetten aan bod kunnen komen:

- kennis vergroten door leerlingen en ouders te informeren op aansprekende manieren, zoals met rolmodellen die vertellen over hun loopbaan of met films of online programma's;
- goed voorbereide ervaringen opdoen in mede zelf gekozen beroepspraktijken waarin de leerling een actieve rol heeft en eigenaar is van het keuzeproces.
- reflecteren op deze ervaringen in relatie tot talenten en ambities en vervolgactiviteiten bepalen in aansluiting bij behoeften en de fase van het loopbaankeuzeproces van de leerling.

En dit alles in een samenhangend traject waar ouders - waar mogelijk en relevant - betrokken worden en waarbij aandacht is voor omgaan met mogelijke barrières, zoals te veel invloed van anderen op keuzes of discriminatie.

1.) Het vertrouwen dat men heeft in het vermogen om een bepaalde taak tot een goed te brengen.

2.) STEM: Science, Technology, Engineering, Mathematics; dat staat voor een waaier aan technologische, technische, exact-wetenschappelijke en wiskundige opleidingen en beroepen.

Ali, S. R., Brown, S. D., & Loh, Y. (2017). Project HOPE: Evaluation of health science career education programming for rural Latino and European American youth, *The Career Development Quarterly*, 65(1), 57-71.

Ali, S. R., Pham, A., Loh Garrison, Y., & Brown, S. D. (2019). Project HOPE: Sociopolitical development and SCCT beliefs of Latinx and White rural middle school students, *Journal of Career Development*, 46(4), 410-424.

Ali, S. R., Yang, L. Y., Button, C. J., & McCoy, T. T. (2012). Career education programming in three diverse high schools: A critical psychology—case study research approach, *Journal of Career Development*, 39(4), 357-385.

Babarović, T., Dević, I. & Blažev, M. (2020). The effects of middle-school career intervention on students' career readiness, *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 20, 429-450.

Bhuyan, J., Wu, F., Thomas, C., Koong, K., Hur, J. W., & Wang, C. H. (2020). Aerial Drone: an Effective Tool to Teach Information Technology and Cybersecurity through Project Based Learning to Minority High School Students in the US., *TechTrends*, 64(6), 899-910.

Cassie, D. V., & Chen, C. P. (2012). The gender-mediated impact of a career development intervention, *Australian Journal of Career Development*, 21(1), 3-13.

Collins, M. A., Totino, J., Hartry, A., Romero, V. F., Pedroso, R., & Nava, R. (2020). Service-learning as a lever to support STEM engagement for underrepresented youth, *Journal of Experiential Education*, 43(1), 55-70.

David, L. T., Truța, C., Cazan, A. M., Albisser, S., & Keller-Schneider, M. (2020). Exploring the impact of a career guidance intervention program in schools: Effects on knowledge and skills as self-assessed by students, *Current Psychology*, 1-12.

De Koning, J., Gelderblom, A., & Gravesteijn, J. (2010). *Techniek: Exact goed? Het keuzeproces van allochtone en autochtone leerlingen in het (v)mbo verklaard*. Rotterdam: SEOR.

Den Boer, P. & Stukker, E. (2012). *Leren kiezen voor je loopbaan. Onderzoek naar de herinrichting van het keuzeproces voor beroep en opleiding in West-Brabant*. Etten-Leur: ROC West-Brabant.

DiLisi, G. A., McMillin, K. A., & Virostek, M. E. (2011). Project WISE: Building STEM-focused youth-programs that serve the community, *Journal of STEM Education: Innovations and Research*, 12(5), 38-45.

Dubetz, T. A., & Wilson, J. A. (2013). Girls in Engineering, Mathematics and Science, GEMS: A science outreach program for middle-school female students, *Journal of STEM Education: Innovations and Research*, 14(3), 41-47.

El Hadioui, I., Slotman, M., El-Akabawi, Z., Hammond, M., Mudde, A. L., & Schouwenburg, S. (2019). *Switchen en klimmen: Over switchgedrag en de klim op de schoolladder in een grootstedelijke omgeving*. Amsterdam: Uitgeverij Van Gennep

Falco, L. D., & Summers, J. J. (2019). Improving career decision self-efficacy and STEM self-efficacy in high school girls: Evaluation of an intervention, *Journal of Career Development*, 46(1), 62-76.

- Garcia, E. A., McWhirter, E. H., & Cendejas, C. (2020). Outcomes of Career Information System Utilization Among First-Year High School Students, *Journal of Career Development*.
- Gilbert, W. S. (2000). Bridging the gap between high school and college, *Journal of American Indian Education*, 39(3), 36-58. Retrieved August 11, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/24398416>
- Glessner, K., Rockinson Szapkiw, A. J., & Lopez, M. L. (2017). "Yes, I Can": Testing an Intervention to Increase Middle School Students' College and Career Self Efficacy, *The Career Development Quarterly*, 65(4), 315-325.
- Hayden, K., Ouyang, Y., Scinski, L., Olszewski, B., & Bielefeldt, T. (2011). Increasing student interest and attitudes in STEM: Professional development and activities to engage and inspire learners, *Contemporary issues in technology and teacher education*, 11(1), 47-69. Retrieved August 11, 2021 from
- Hiller, S. E., & Kitsantas, A. (2014). The effect of a horseshoe crab citizen science program on middle school student science performance and STEM career motivation, *School Science and Mathematics*, 114(6), 302-311.
- Hirschi, A., & Läge, D. (2008). Increasing the career choice readiness of young adolescents: An evaluation study, *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 8(2), 95-110.
- Holbert, K. E., Grable, L. L., Overbay, A., & Nzekwe, B. J. (2013). FREEDM precollege programs: Inspiring generation Y to pursue careers in the electric power industry, *IEEE Transactions on Power Systems*, 29(4), 1888-1895.
- Hughes, J. M. (2011). Influence of discrimination awareness on the occupational interests of African American children, *Journal of Applied Developmental Psychology*, 32(6), 369-378.
- Huizinga, T. & Woudt-Mittendorff, K. (2017). Talentgerichte loopbaangesprekken. Onderzoeksrapport kwalitatieve analyse. Enschede: Centre of Expertise TechniekOnderwijs.
- Hummel, H. G., Boyle, E. A., Einarsdóttir, S., Pétursdóttir, A., & Graur, A. (2018). Game-based career learning support for youth: effects of playing the Youth@ Work game on career adaptability, *Interactive Learning Environments*, 26(6), 745-759.
- JINC i.s.m. Bureau Onderzoek en Statistiek. (2013). Sollicitatietraining. Onderzoek naar de effectiviteit van het project Sollicitatietraining van JINC. Amsterdam: JINC.
- JINC i.s.m. Bureau Onderzoek en Statistiek. (2014). Ondernemen doe je zo! Onderzoek naar de effectiviteit van het project Ondernemen doe je zo! van JINC. Amsterdam: JINC.
- Kuijpers, M. & Meijers, F. (2009). Leeromgeving voor loopbaanleren. Onderzoek naar relaties tussen de leeromgeving en loopbaancompetenties van vmbo en mbo leerlingen. *Pedagogische Studiën*, 86 (2), 93-109.
- Kuijpers, M., Strijk, M., Lusse, M., & Van Schie, L. (2017). Ouderbetrokkenheid bij Loopbaanontwikkeling van vmbo-leerlingen. Den Haag: Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Ladeji-Osias, J. O., Partlow, L. E., & Dillon, E. C. (2018). Using Mobile Application Development and 3-D Modeling to Encourage Minority Male Interest in Computing and Engineering, *IEEE Transactions on Education*, 61(4), 274-280.

Lusse, M. (2013). Een kwestie van vertrouwen. Een ontwerpgericht onderzoek naar het verbeteren van het contact met ouders in het 'grootstedelijk' vmbo als bijdrage aan preventie van schooluitval. Proefschrift. Rotterdam: Erasmus Universiteit.

Makransky, G., Petersen, G. B., & Klingenberg, S. (2020). Can an immersive virtual reality simulation increase students' interest and career aspirations in science?, *British Journal of Educational Technology*, 51(6), 2079-2097.

Martinez, R. R., Baker, S. B., & Young, T. (2017). Promoting career and college readiness, aspirations, and self efficacy: Curriculum field test, *The Career Development Quarterly*, 65(2), 173-188.

Miles, J., & Naidoo, A. V. (2017). The impact of a career intervention programme on South African Grade 11 learners' career decision-making self-efficacy, *South African Journal of Psychology*, 47(2), 209-221.

Mittendorff, K. (2007). De kwaliteit van loopbaanbegeleiding in het beroepsonderwijs. In: M. Kuijpers & F. Meijers (Eds.) *Loopbaanleren: Onderzoek en praktijk in het onderwijs* (pp.171-189). Antwerpen: Garant Uitgeverij.

Mittendorff, K., Jochems, W., Meijers, F., & den Brok, P. (2008). Differences and similarities in the use of the portfolio and personal development plan for career guidance in various vocational schools in The Netherlands, *Journal of Vocational Education and Training*, 60(1), 75-91.

Molina-Gaudo, P., Baldassarri, S., Villarroya-Gaudo, M., & Cerezo, E. (2009). Perception and intention in relation to engineering: A gendered study based on a one-day outreach activity, *IEEE Transactions on Education*, 53(1), 61-70.

Musavi, M., Friess, W. A., James, C., & Isherwood, J. C. (2018). Changing the face of STEM with stormwater research, *International journal of STEM education*, 5(1), 1-12.

Nota, L., & Soresi, S. (2004). Improving the Problem-Solving and Decision-Making Skills of a High Indecision Group of Young Adolescents: A Test of the "Difficult: No Problem!" Training, *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 4(1), 3-21.

Nota, L., Santilli, S., & Soresi, S. (2016). A life design based online career intervention for early adolescents: Description and initial analysis, *The Career Development Quarterly*, 64(1), 4-19.

Oomen, A. (2010). *Ouders en de loopbaan van het kind*. Utrecht: APS.

Perry, J. C., Wallace, E. W., & McCormick, M. P. (2018). Making my future work: Evaluation of a new college and career readiness curriculum, *Youth & Society*, 50(6), 841-866.

Petit, R., Meijer, J., Karssen, M., Kuijpers, M., m.m.v. Hermans, A. & Diender, A. (2019). *Op weg naar een toekomst. Werkexploratie in het vmbo*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

9

Petit, R., Brouwer, P. & Meijer, J. (2018). Een goed gesprek over de toekomst. Ouderbetrokkenheid bij loopbaankeuzes op het vmbo en het mbo. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Piróg, D. & Rachwal, T. (2019). Comics as a tool for a narrative approach in early career counselling: theory versus empirical evidence, *British Journal of Guidance & Counselling*, 47 (4), 498-511.

Snippe, J., Zimmerman, C. & Bieleman, B. (2010). Resultaten vervolgmeting 2010 vmbo Carrousel. Groningen-Rotterdam: IntraVal.

Strijk, M. & Diender, A. (2016). Ouderbetrokkenheid bij loopbaanoriëntatie. 'Leerling, ouders en school samen voor de loopbaan'. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam.

Turner, S. L., & Lapan, R. T. (2005). Evaluation of an intervention to increase non-traditional career interests and career-related self-efficacy among middle-school adolescents, *Journal of Vocational Behavior*, 66(3), 516-531.

Van Esch, W., Petit, R., & Smit, F. (2011). Nabij op afstand. Ouders en het mbo. 's-Hertogenbosch: Expertisecentrum Beroepsonderwijs

Vilhjalmsdottir, G. (2007). Outcomes of two different methods in careers education, *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 7(2), 97-110.

Wyss, V. L. (2013). Developing videos to better inform middle school students about STEM career options. *TechTrends*, 57(2), 54-62.

Ministerie van Sociale Zaken en
Werkgelegenheid

KOHNSTAMM
INSTITUUT

Deze folder is opgesteld door het Kohnstamm Instituut in opdracht van het ministerie van SZW